

Välfärd på villoväg

Både socialdemokrati och fackförbund har dragits med i den nyliberala vågen. För att gå tillbaka till en jämlik välfärd krävs tryck underifrån.

Text: John Lapidus | [Prenumerera](#) | Artikel i SocialPolitik nr 2 2015

Sverige var ett av de länder som efter andra världskriget utvecklade en ovanligt inkluderande och jämlik välfärdsmodell. En modell som innebar att välfärdstjänster som sjukvård, äldreomsorg och utbildning var offentligt drivna och offentligt finansierade i mycket hög utsträckning. Tanken var att bygga ett samhälle som erbjöd högkvalitativa välfärdstjänster åt alla på lika villkor.

Något som tillsammans med ett universellt socialförsäkringssystem skulle förhindra stigmatiserande behovsprövning för de fattiga, vilket ansågs vara ett resultat av andra sorters välfärdsregimer. Även på arbetsmarknaden fanns inslag som gjorde den svenska modellen speciell i internationell jämförelse.

Den solidariska lönepolitiken syftade till ökad produktivitet och jämlikhet genom att ge lika lön för lika arbete inom och mellan industrigrenar,. Det innebar att lönegapet inom LO-kollektivet minskade med 50 procent mellan 1960 och 1975.

Den svenska välfärdsmodellen är starkt förknippad med socialdemokratis långa regeringsinnehav under 1900-talet. Modellen benämns rent av den socialdemokratiska välfärdsregimen i kategoriseringen av olika typer av välfärdsmodeller. Vad som ofta glöms bort är dock att arbetsgivarna, under lång tid, var villiga att göra en rad kompromisser både med facket och med socialdemokraterna.

En av dessa kompromisser skedde på arbetsmarknadens område, där arbete och kapital enades om vissa spelregler redan 1938. En annan kompromiss ägde rum på den statliga

välfärdspolitikens område, där arbetsgivarna bejakade vissa moment i den socialdemokratiska inriktningen, till exempel utvecklingen av enhetsskolan.

Så småningom skulle emellertid arbetsgivarnas kompromissvilja upphöra, både på arbetsmarknadens och på den statliga välfärdspolitikens område. Det sammanföll med den nyliberala våg som svepte över världen i början av 1980-talet. Men även inom socialdemokratin skedde en rejäl omsvängning under denna tid, en anpassning (till rådande högervindar) som går under namnet den tredje vägens politik.

Sedan 1980-talet har den svenska välfärdsmodellen därför genomgått stora förändringar. På arbetsmarknaden har den solidariska lönepolitiken brutit samman och ersatts av decentraliserad lönebildning där individuell lönesättning får allt större utrymme. Det var arbetsgivarna som började driva på för ett sådant lönesystem, men hur kom det sig egentligen att facket gick med på det?

I min forskning har jag tittat närmare på hur ett fackförbund som Kommunal har argumenterat för individuell lönesättning. Jag fann att att Kommunal haft två huvudargument för ett sådant system. För det första menar man att medlemmarna själva vill ha det nya lönesystemet. För det andra anser man att individuella löner leder till högre produktivitet, vilket i sin tur leder till högre löner för förbundets medlemmar.

Inget av dessa argument tycks hålla för prövning. Det är svårt att veta vad medlemmarna anser om individuell lönesättning eftersom medlemsundersökningarna är kantade av diverse brister och tillkortakommanden. Vidare är det ingen som kunnat bevisa att individuella löner ökar produktiviteten. Det finns teorier som menar att arbetare presterar bättre om de tävlar med varandra om högre lön, men det finns minst lika många teorier som hävdar raka motsatsen.

Och även om vi antar att individuella löner ökar produktiviteten, är det knappast något som kan användas som huvudargument för löneökningar i ett fackförbund som Kommunal.

Det beror på att Kommunals medlemmar verkar i sektorer som inte går att produktivitet utveckla i samma utsträckning som varusektorn.

På välfärdsstatens område har offentliga driftsmonopol inom skola, vård och omsorg ersatts av en blandning av privat och offentlig drift.

De välfärdstjänster som tidigare var undandragna marknadens logik och räckvidd har, i allt större utsträckning, blivit föremål för vinstintresse. Privat drift skapar i sin tur ett tryck mot ökad privat finansiering. Ett exempel är den snabba ökningen av privata sjukvårdsförsäkringar, som inte skulle ha varit möjlig om det inte funnits ett landsomfattande nät av privat driven vård på alla nivåer.

I dag har var tionde vuxen svensk en privat sjukvårdsförsäkring. Med en sådan försäkring är man garanterad snabbare tillgång till sjukvård än offentligt finansierade patienter. Faktum är att man köper sig före i kön. De privat drivna vårdenheterna tar emot både privat och offentligt finansierade patienter, men de privat finansierade patienterna har en gräddfil till dessa vårdenheter.

Ett annat exempel är RUT-avdragen för äldreomsorg och läxhjälp. Här går staten in och subventionerar den som vill toppa upp sin välfärd inom dessa områden. Även med statens hjälp blir kostnaderna relativt höga för individen. En månads läxhjälp för ett barn kostar cirka 2400 kronor efter avdrag. Det är framför allt de välbeställda som har råd att utnyttja avdragen.

På så vis innebär RUT-avdragen en slags behovsprövning av de rika, detta i motsats till den behovsprövning av de fattiga som ofta förekom innan den generella välfärdsmodellen växte fram. Vidare kan sägas att de som har försörjningsstöd, av andra orsaker inte betalar skatt eller betalar låg skatt, är formellt utestängda från rätten att göra RUT-avdrag.

RUT-avdrag och privata sjukvårdsförsäkringar är nya inslag i

den svenska välfärdsmodellen. I USA är en stor del av välfärden uppbyggd kring just statliga subventioner till privatfinansierade välfärdslösningar. Det innebär ökad ojämlikhet men också att nya och starka aktörer – till exempel försäkringsbolag och vinstdrivande vårdgivare – träder in på välfärdsarenan, något som gör det svårare att vända utvecklingen för den som så önskar. I det perspektivet är det intressant att se om regeringen kan stå upp för de inskränkningar som aviserats, till exempel när det gäller RUT-avdrag för läxhjälp.

Den svenska välfärdsmodellen har genomgått stora förändringar som ofta har skett med socialdemokratins och fackföreningsrörelsens goda minne. Vi har rört oss en bra bit bort från en universell och inkluderande välfärdsmodell. Valet mellan olika sorters välfärdsmodeller är snarare politiskt än ekonomiskt.

Det handlar i grund och botten om vilket samhälle vi vill ha. Delar av arbetarrörelsen drogs med i den nyliberala vågen på 80-talet, och det måste till ett underifråntryck för att skapa den förändring som åter skulle göra Sverige berömt för sin inkluderande och jämlika välfärd.

John Lapidus

john.lapidus@econhist.gu.se

Läs mer:

John Lapidus forskning: gu.se/forskning